

הגאונים תקנו שעבוד גם על נכסים מטלטלין, (לפי שעכשו עיקר סמיכת דעתו של אדם עליהם), וגם הם משועבדים למזון הבנות.

אלא שכתבו הפוסקים, (רי"ף, רא"ש, רמב"ן, ריטב"א, טור אה"ע קיב; שו"ת מהרי"ל רו — השמטה משו"ת החדשות), שבנכסים מועטים והם מטלטלין, כיון שכל זכות הבנות באה רק מתקנת הגאונים, דין הוא שישתוו עם הבנים, ולא האלימו את כחן, אלא ניזונים הבנים והבנות בשוה. ויש מי שחלק על כך. (רמב"ן בדעת רב האי גאון. וע"ש ברא"ש ובמהרי"ל. וע"ע בהפלאה — אה"ע קיב, טו; שו"ת אגרות משה או"ח ח"ד סוסי" צב).

'מלא עשרה כדי שמן יש לי בבורך' — הש"ך (פח, לו) כתב (עפ"י גרסתנו, שהיא העיקר לדעתו. ע' בראשונים כאן וברש"ש), שרק כשאמר 'בבורך' אין הקנקנים כלולים בתביעתו. אך אם אמר 'בידך' או 'אצלך' תביעתו גם על הקנקנים. וזה שלא כדברי הרבה ראשונים. ובחזו"א (ח"מ יא, מ) תמה על דבריו, שהרי 'מלוא' ו'מידת' — שמות נרדפים הם. והוכיח זאת מן התורה ומן הנביאים, וכן מלשון חכמים. ואילו אמר 'מידת עשרה כדי שמן', ודאי מידה הוא טוען ולא כדים, וכדמשמע מרש"י. ומה שנקטו 'בבורך' — רהיטת הלשון הוא, שלעולם דבריו מתפרשים כאילו אמר 'בבורך'. עוד כתב, שמחלוקת חכמים ואדמו"ן היא אפילו כשאחר כך טוען גם על הקנקנים, שלדעת חכמים הרי זה כ'קדמה הודאה לתביעה' ופטור משבועה.

*

'זפורע את חובו' — ... לא מיבעיא לרבנו תם דמחייב פורע חובו של חברו, ומוקי ההיא ד'אין בין המודר' בכתובת אשה דמצי למימר וכו', אלא אפילו לריב"א דאית ליה אפילו כל פורע חובו של חברו פטור, והכי מסקנת הר"י, וכן פסק מהר"ם, הגי מילי בבעל חוב ישראל, כדמפרש טעמא בירושלמי (נדרים ב, ד ועוד) אפילו אית ליה משכון, ואפילו בבעל-חוב דוחק — משום 'דמפייס הוינא ליה' (=מפייס הייתי לו, והיה מוחל לי על חובו), וכמה אוהבים יש שמבקשים עבורו ואפילו פורעים עבורו, אבל בעל-חוב גוי, שהדבר ידוע שאינו מתפייס בפטומי מילי אלא ברצוי כסף כתוא מכמר, וגם אוהבים אין רגילים לפרוע...'. (שו"ת מהרי"ל עה)

דף קט

'כל מקום שאמר רבן גמליאל רואה אני את דברי אדמו"ן — הלכה כמותו...' ב' דברים שאמר חנן הלכה כיוצא בו...'. — זה שנקטו כאן את הסיכום להלכה, ולא לאחר כל שבעת דברי אדמו"ן — מפני שמכאן ואילך מניוות הלכות שעליהן לא אמר רבן גמליאל 'רואה אני'. ועד כאן הלכה כחנן ואדמו"ן. (פשוט)

(ע"ב) 'אי שתקת שתקת ואי לא מהדרנא שטרא למרייהו ולא מצית לאשתעוויי דינא בהדייהו' — ענינה של טענה זו פירש הנמוקי-יוסף, כיון שלקח השדה מאנשים שהלה הפסיד זכותו אצלם מחמת הספק, הרי כל זכויות שהיו להם נמכרו לזה שלקח מהם, גם אותן זכויות שהיו להם מפני הספק, וכאילו החזיר להם השטרות ועומדים הם במקומו לדון. ובנתיבות המשפט (קמח) הרבה לתמוה על סברא זו: ... דכי משום שאין יודע לברר איזה שדה הוא שלו יאכל הלה את שאינו שלו וחד, דהא אין אדם מוכר דבר שאינו שלו ובחזקת מרא קמא עומד, ולא יחלוק בזה כי אם המתעקש ואוהב עול. ואם כן בחד דאתי מכת ד' מהי תיתי יהיה יכול לומר קניתי

זכות האחד וכיון שמהאחד אינך יכול להוציאו גם ממני לא תוציא, והלא הא דאין יכול להוציא מהא' הוא רק מטעם שאין יודע לברר, וכיון שהוא יודע האמת מהיכי תיתי לא יחזיר...'.
 ולכן פירש שמדובר שגוף הדרך שייכת לבעל השדה שמסביב, אלא שמוטל עליו חוב ליתן לאמצעי אפשרות גישה לשדהו, ואין זה אלא חוב בעלמא ולא קנין בגוף הקרקע, וכיון שאין יכול לתבוע מכל אחד מהמוכרים לממש זכות זו, שהרי אין לו כל הוכחה מי הוא זה שחייב לו, הרי בטל מהמוכרים שעבוד הגוף וממילא בטל שעבוד נכסים, הלכך גם הלוקח לא נתחייב באותו חוב. ואמנם באופן שנאבד לו מגוף הקרקע שלו, ודאי יכול לתבוע מהקונה ב'מה נפשך'. (ובספר שערי ישר (ה, י) נטה מדבריו ופירש כל הסוגיא באופן אחר, ע"ש באריכות רבה. וע"ע באבי עזרי — מלוה יט, ח).

דף קי

'ש'לש ארצות לנשואין, יהודה ועבר הירדן והגליל. אין מוציאין מעיר לעיר ומכרך לכרך...'. — מבואר במשנה שעבר הירדן דינו כארץ ישראל לענין העלייה לארץ, שלכך אין מוציאין ממנו לגליל וליהודה. ולפי זה נראה שכמו כן מעלים משאר ארצות לעבר הירדן, כשם שהכל מעלים לארץ ישראל. וכן מבואר בתשב"ץ (ח"ג קצח). ומבואר עוד בדבריו (כדעת התוס' חגיגה ג), שעולי בבל כבשו מקומות בעבר הירדן, ולכך נתקדשו אותם מקומות בקדושת הארץ.

ואולם לדעת הראב"ד (שמיטה ד) עולי בבל לא כבשו כלל בעבר הירדן, ולדעתו יש לומר שלכך אין מוציאין מעבר הירדן ליהודה וגליל, שסובר כדברי הרמב"ן (פר' מסעי ודברים) שכיבוש והורשת א"י מצות עשה בפני עצמה היא, ואף עבר הירדן בכלל זה, כמבואר בגבולות האמורים בפרשת מסעי, הלכך אעפ"י שלא נתקדש עבר הירדן לענין מצוות התלויות בארץ, וגם בטלה קדושת הארץ ולא כבשוהו עולי בבל, אעפ"י כ' יש שם מצות כיבוש מהתורה, ולכך הכל מעלים לעבר הירדן ואין מעלים מעבר הירדן ליהודה וגליל.

אך מהשמטת הרמב"ם מצוה זו נראה שאינו סובר כהרמב"ן שמצות כיבוש הארץ וישובה מצוה בפני עצמה היא (וכמו שכתב הרב מגילת אסתר), ולדבריו, דין זה שהכל מעלים לארץ ישראל, על כרחנו אינו משום מצות ישובה אלא משום קדושת הארץ או קיום מצוותיה, ולפי זה צריך באור מדוע עבר הירדן דינו כארץ.

ויש להוכיח מכאן כדברי בעל כפתור ופרח (מח. הובא בברכי יוסף או"ח תפט) שהרמב"ם קורא 'עבר הירדן' גם לעבר המערבי של הירדן (כמוכח מדבריו בהל' שמיטה פ"ז). ולכך שנה התנא 'עבר הירדן' בין יהודה לגליל.

היוצא מזה, שלשיטת הרמב"ן ודעמיה, דין 'הכל מעלין' אמור גם בעבר הירדן מזרחה, אף במקום שלא כבשוהו עולי בבל, כי מ"מ בכלל מצות ישוב וכבוש הוא, עד הנהר הגדול נהר פרת, ואפילו בזמן הזה (כמבואר בדברי הרמב"ן בספר המצוות ובפירושו בסדר דברים). ולדעת התשב"ץ דין זה אמור בעבר הירדן רק במקומות שכבשוהו עולי בבל. ולהרמב"ם [ויתכן אף להראב"ד] אין דין זה אמור אלא במערב הירדן. (עפ"י שבט הלוי ח"ג רא)

(ע"ב) 'הכל מעלין לארץ ישראל ואין הכל מוציאין' — על מצות ישוב ארץ ישראל וכיבושה בזמן הזה, כבר האריכו ראשונים ואחרונים — ראה בספרים המובאים והמצויינים באנצ. תלמודית ערך 'ארץ ישראל' — ישיבתה. (כרך ב עמ' רכג). וראה עוד בתשובתו הרחבה של הגר"ע יוסף שליט"א — נדפסה ב'תחומין' כרך י (וע"ש מאמרים נוספים בכרכים: ב ד ה ה, ובספרו 'מאור ישראל' — שבת מא).
ע"ע: אגרות משה (אה"ע ח"א סוף קב) (רוב הפוסקים סוברים שישוב א"י בזה"ז מצוה, אבל פשוט שאין זו בזה"ז מצוה

דף קח

קצט. א. מי שמת והניח בנים ובנות — מה יעשו בנכסים?

ב. הטוען את חברו כדי שמן והודה בקנקנים — האם חייב שבועה?

א. מי שמת והניח בנים ובנות; בזמן שהנכסים מרובים, הבנים יורשים והבנות נזונות (מתנאי כתובה). בנכסים מועטים (שאינן בהם פרנסת שנים עשר חדש לזכרים ולנקבות. עפ"י ב"ב קלט) — הבנות יזונו והבנים יחזרו על הפתחים. אדמון אומר: בשביל שאני זכר [וראוי לעסוק בתורה (אביי); וראוי לירש בנכסים מרובים (רבא)] הפסדתי? אמר רבן גמליאל: רואה אני את דברי אדמון.
אעפ"י שלהלן פסקו בהלכות שאמר אדמון והסכים עמו רבן גמליאל, כאן סתמה הגמרא בכמה מקומות כחכמים, שנראה שאף אדמון ור"ג לא באו לחלוק אלא לתמוה על טעם הדבר (רבנו תם).

ב. לדברי שמואל (שהטוען את חברו חטים ושעורים והודה לו באחד מהם — חייב שבועת מודה במקצת), פירש רבא שאם טען 'עשרה כדי שמן מלאים יש לי אצלך' — שמן וקנקנים טען לו, וכשהודה בקנקנים חייב שבועה לכו"ע.

אמר לו 'מלא עשרה כדי שמן יש לי בבורך' — שמן טען לו ולא קנקנים, הלכך אם הודה בקנקנים אינו מודה במקצת הטענה ופטור משבועה.

אמר לו 'עשרה כדי שמן יש לי אצלך' — לדברי אדמון יש בלשון הזה לשון קנקנים וחייב שבועת מודה במקצת, ולחכמים אין בלשון הזה לשון קנקנים ופטור.

ולדברי רבי יוחנן (שטענו חטים ושעורים והודה לו באחד מהם פטור) הסיקו לפרש [דלא כרב שימי בר אשי] שאם טענו 'עשרה כדי שמן' והודה לו בכל הקנקנים — פטור, ואם הודה במקצת מהקנקנים, לדברי אדמון חייב, כיון שיש בלשון הזה לשון קנקנים והריהו מודה במקצת עליהם, הלכך מגלגלים עליו שבועה גם על השמן. וחכמים פוטרים, כי אין בלשון הזה לשון קנקנים, מה שטענו לא הודה לו ומה שהודה לו לא טענו.

הטוען את חברו חטים ושעורים והודה לו באחד מהם — ע"ע בשבועות מ.

דף קט

ר. א. הפוסק מעות לחתנו ופשט לו את הרגל — מה הדין?

ב. מה הדין כאשר פסקה היא עצמה?

א-ב. הפוסק מעות לחתנו ופשט לו את הרגל — תשב עד שתלבין ראשה. אדמון אומר: יכולה היא שתאמר אילו אני פסקתי לעצמי אשב אד שילבין ראשי, עכשיו שאבא פסק מה אני יכולה לעשות, או כנוס או פטור. אמר רבן גמליאל: רואה אני את דברי אדמון.

לדברי רבי יוסי בר' יהודה בברייתא, לא נחלקו כשהאב פסק, שודאי חייב הבעל לכנוס או לפטור, אלא כשפסקה היא בעצמה. במה דברים אמורים בגדולה, אבל בקטנה — כופים לבעל ליתן גט (רבא, בבאור הברייתא). אמר רבי יצחק בן אלעזר בשם חזקיה: כל מקום שאמר רבן גמליאל רואה אני את דברי אדמון הלכה כמותו.

א. בירושלמי העמידו משנתנו כשפסק האב במעמדה, אבל פסק שלא במעמדה מודים חכמים שחייב לכנוס או לפטור.

ב. לפרשב"ם מדובר כאן כשאי אפשר לתובעו בדין, שלא עשו קנין ולא עמדו וקדשו מתוך

הפסיקה, ומשום כך אמרו תשב עד שתלבין ראשה, כי אין יכול להוציא בדין. והתוס' כתבו לחלוק שבכל אופן חייב ליתן מה שפסק אלא שמדובר שאין לו מה ליתן, [אך בגמרא אין משמע כן, במה שאמרו כופין את האב], או שהבעל אינו רוצה לטרוח ולהביא בדין).

ר.א. העורר על השדה, מה הדין באופנים הבאים?

א. העורר עצמו חתום על שטר המכירה כעד.

ב. העורר חתום עליה כדיין על קיום שטר המכירה.

ג. עשאה סימן בשטר שנעשה על שדה סמוכה, שכתוב שם בסימני מיצריה שזו השדה של המוחזק.

א. העורר על השדה והוא חתום עליה בעד — אדמון אומר: יכול הוא שיאמר לכך חתמתי על השטר, כי השני נוח לי מן הראשון וטוב לי שתהא השדה בידו כדי שאוכל להוציא ממנו בדין. וחכמים אומרים: איבד את זכותו, שהואיל וחתם הודה שאין לו עסק בה. הלכה כחכמים.

ב. העורר על השדה והוא חתום עליה דיין בקיום שטר המכירה — לא איבד את זכותו, שהדיינים — שלא כעדים — חותמים על הקיום אעפ"י שלא קראוהו. (אביי, עפ"י ברייתא דרבי חייא).

ג. עשאה סימן לאחר — איבד את זכותו. אבל עשאה סימן לעצמו לא איבד זכותו (אביי), שיכול לומר אילו הייתי מוחה בדבר, אפילו בפני עדים שלא בפני המחזיק, לא היה הלה מוכר לי. (כן גרס רש"י, ופירש שהמוחזק מכר שדה סמוכה, לאחר או למערער עצמו, וסימן את השדה הגידונית כאילו היא שלו, והמערער חתום על השטר. ותוס' גרסו ופרשו שהמערער מכר אחת משדותיו, לאחר או למוחזק, וסימן את השדה כאילו היא של המוחזק).

אמר רבי יוחנן: אם טען ואמר תלם אחד עשיתי לך — נאמן. וצריך ליתן לו תלם זה שהוא מודה בו. טען ואמר חזרתי ולקחתי ממנו — נאמן.

א. התוס' פרשו שנאמן רק כאשר אין עדי קיום על השטר שהוא חתום בו, שיכול לטעון 'מזויף',

אבל בלא"ה כיון שכבר הודה אין נאמן לומר חזרתי ולקחתי.

ב. עוד כתבו התוס' שבית דין טוענים עבור היורשים טענות אלו.

ר.ב. מה הדין במקרים הבאים?

א. מי שאבדה לו דרך שדהו שהיתה לו באחת מהשדות הסמוכות?

ב. מי שכתב בצוואתו דקל לבתו, וחלקו הבנים כל נכסיו ולא השאירו לה דקל.

ג. מי שכתב דקל לבתו — האם יכולים היורשים ליתן לה שני חצאי דקלים, [שהיה שותף בהם עם אחר]?

א. מי שאבדה לו דרך שדהו; אם היה אדם אחד מקיפו מארבע רוחותיו, הכל מודים שיכול בעל השדה ליקח דרך קצרה על כרחו של המקיף.

היו מקיפים אותו כמה אנשים, אפילו באו כולם מאדם אחד, שמכר להם שדותיו — כל אחד יכול לדחות אצל חברו, ועל כרחו לקנות לו דרך במאה מנה או יפרח באויר.

אדם אחד המקיפו שהוא בא מכח כמה אנשים, שקנה מהם שדותיהם — בזה נחלקו אדמון וחכמים (כמו שפירש רבא), שאדמון אומר ילך לו בקצרה, שהרי מכל מקום יש לו דרך אצלו. וחכמים אומרים: יכול בעל השדות לומר לו, אם שתקת (ולקחת דרך בזול. רש"י. והתוס' חולקים) — שתקת, ואם לאו, אחזיר השטרות לבעליהם ולא תוכל לדון עמהם. הלכה כחכמים.

יש מי שכתב: לא אמרו חכמים אלא בכגון שהדרך עצמה אינה שייכת לו אלא זכות הליכה

בלבד יש לו בה, אבל אם הדרך שלו, ודאי חייב בעל השדות ליתן לו דרך קצרה, שהרי ממון

חברו בידו (עפ"י נתיבות המשפט). ויש חולקים.

ב. מי שכתב דקל לבתו, והלכו הבנים וחלקו בנכסים ולא השאירו לה דקל, אמר אביי [דלא כסברת רב יוסף]: בין לאדמון בין לחכמים יש לבת טענה על היורשים. וצריכים ליתן לה דקל ולחלוק מחדש בנכסים.

ג. רב מרדכי אמר לרב אשי, כך אמר אבימי מהגרונאי בשם רבא: אנשים קוראים לשני חצאי דקל 'דקל', הלכך מי שכתב 'דקל' לבתו, רשאים היורשים ליתן לה שני חצאי דקלים [שהיה האב שותף בהם עם אחר], שידם על העליונה, כי הנכסים בחזקתם וזו אינה באה עליהם אלא מכח צוואה (רש"י).

דף קי

רג. א. המוציא שטר חוב על חברו והוציא לו הלה שטר מאוחר מהשטר הראשון, בו כתוב שהנושה מכר שדה ללווה, או שלוה ממנו מעות — האם השטר המאוחר מהוה ראיה שהשטר הקודם מזויף או פרוע?

ב. שנים שהוציאו שטר חוב זה על זה — האם שניהם גובים זה מזה או יישארו הנכסים כמות שהם, ומאי נפקא מינה?

ג. כיצד הדין בכגון זה ביתומים?

א. המוציא שטר חוב על חברו והלה הוציא שמכר לו את השדה — אדמון אומר: יכול הוא שיאמר, אילו הייתי חייב לך, היה לך להפרע את שלך כשמכרת לי את השדה. ואפילו במקום שכותבים שטר ורק אחר כך נותנים מעות, היה לו למסור מודעה בפני שני עדים שאינו מוכר לו אלא כדי שיוכל למשכנו. ולדברי חכמים אין זו טענה, כי אדרבה, זה היה פקח שמכר לו את הקרקע מפני שבכך הוא יכול למשכנו על חובו. ופירשו בגמרא שבמקום שנותנים תחילה מעות ואחר כך כותבים שטר, מודים חכמים שיכול לטעון כנגדו, היה לך לפרוע את שלך כשמכרת לי את השדה, ומכך שלא עשית כן, הרי זו ראיה ששטר ההלואה מזויף או שכבר נפרע.

וכן נחלקו בשטר חוב מאוחר שהוציא הלווה על המלוה, שלדברי אדמון שטר זה מרע את השטר הראשון, וחכמים חולקים (אלא יעשו כדלהלן). ופירשו בגמרא שנחלקו באופן שהשטר השני נעשה ביום הפרוע של ההלואה הראשונה; האם אדם לווה בשביל יום אחד, או אינו לווה ליום אחד והיה לו להמתין יום ולתבוע את הלואתו ולא ללוות ממנו. אבל אם השטר השני נעשה בתוך הזמן, מודה אדמון שאין כנגדו טענה. וכן לאידך גיסא, אם כבר נשלם הזמן, מודים חכמים שודאי היה לו לפרוע הלואתו תחילה. הלכה כחכמים.

ב. שנים שהוציאו שטר חוב זה על זה — רב נחמן אמר: זה גובה וזה גובה. רב ששת אמר: הפוכי מטרתא למה לי, אלא זה עומד בשלו וזה עומד בשלו.

ומבואר בגמרא, שכל שיש נפקותא בדבר, כגון שלוה זה לעשר שנים וזה לחמש, ודאי כל אחד גובה בזמנו. וכל שאין נפקותא — ודאי כל אחד עומד בשלו. ומחלוקת רב נחמן ורב ששת היא בכגון שיש לאחד עידית ובינונית ולשני יש זיבורית, ובעל חוב דינו לגבות מבינונית; רב נחמן סובר שיש כאן נפקותא בכך שגובים שניהם, כי בעל הזיבורית דינו לגבות מהשני בינונית, ובעל הבינונית לא יגבה כי אם זיבורית, כי 'בשלו הן שמי' ולא בשל עולם, הלכך אין יכול לגבות ממנו את הקרקע המובחרת שבידו — לכן כל אחד גובה את חובו. ורב ששת סבר 'בשל כל אדם הן שמי' הלכך דינם שוה, (שכיון שבאו בבת אחת, ב"ד גובים בינונית של זה לזה, ושוב יגבו הבינונית בחזרה, והפוכי מטרתא ל"ל. רש"י).

ג. הסיק רבא [דלא כרמי בר חמא] שדין היתומים כדין שני בעלי חובות, שהרי אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוא: יתומים שגבו קרקע בחובת אביהם, בעל חוב חוזר וגובה אותה מהם, הלכך זה גובה וזה גובה.